

הכוח הימי של ישראל – נדבך חיוני להכרעה בשדה הקרב המערכתי

זאב אלמוג

מאז ומתמיד הייתה מדינת ישראל מאוימת מן הים, אך ההיערכות להתמודד עם איום זה לא זכתה לקדימות חשובה אצל קברניטי המדינה, והמשאבים שהוקצו לחיל הים תאמו תפיסה זאת. מאז שהופיעו בזירה הימית טילי ים ארוכי טווח בשנות השישים של המאה העשרים, התברר שהכלים הקיימים בחיל הים ומטוסי חיל האוויר אינם מסוגלים להתמודד עם אתגר זה.

שינוי נוסף באיום על מדינת ישראל מצד הים התפתח והתגבש לממדים חסרי תקדים לאחר מלחמת יום הכיפורים, ובמידה לא מעטה כתוצר שלה. כתוצאה מתבוסתם בזירה הימית במלחמה זאת, הגדילו ציי ערב את כוחם הימי (שניזון גם ממקורות מערביים) בשיעור ניכר. כוח זה גדל בעיקר בסטי"לים, בצוללות ובמסוקים ימיים איכותיים, ונוספו אליו ביצור החופים והפיכתם לפיקודים עצמאיים. במקביל, שוכללו הטכנולוגיה והחימוש הימי של ציי ערב.

איומים אלה שינו במידה ניכרת את פני הזירה הימית והגבירו את עוצמת האיום מהים נגד מדינת ישראל, ש־98 אחוזים מנפח המטענים שלה עובר דרך התווך הימי. מטחי טילים ארוכי טווח (300 מייל ומעלה), בעלי ראשי קרב עם עוצמת נפץ רבה ויכולת פגיעה נקודתית מדויקת, יכלו מעתה להיות משוגרים מכלי שטח ומצוללות אל עומק מדינת ישראל. שנות השבעים של המאה הקודמת חזו בהתגברות פעולות טרור ימיות, שחזרו ונשנו בים¹ ובחופי ישראל, חלקן מהקשות ביותר שבהן התנסתה מדינת ישראל עד היום, וזאת במיוחד בשל העובדה שרוב מניינה של אוכלוסיית המדינה וחלק ניכר ומרכזי מתשתיתה פרוסים לאורך החופים. הפגיעה הייתה, אפוא, בבטן הרכה של מדינת ישראל. כזה, למשל, היה הפיגוע בכביש החוף (11 במארכס 1978), שהביא את צה"ל להפעיל את כוחו בלבנון, במהלך שנמשך שנים רבות.

אלוף (מיל.) זאב אלמוג, לשעבר מפקד חיל הים

הסכם השלום שנכרת בין ישראל למצרים בשנת 1979 הוציא את האחרונה ממעגל המלחמה והאלימות נגדנו, ולראשונה בתולדות מדינת ישראל התאפשר לה לנוע בין זירת הים התיכון לזירת ים סוף דרך תעלת סואץ. בה בעת צומצם העומק הטריטוריאלי היבשתי שבשליטת ישראל. לאור התהפוכות המדיניות האופייניות למזרח התיכון ולאור המתרחש בעצם ימים אלה בארצות ערב, לא מובטח שהסדרי המעבר שנחתמו ישררו תמיד ובכל מצב.

גם מדינות השייכות ל"מעגל השלישי", כגון תוניסיה, אלג'יריה, לוב, איראן ותימן, היו מסוגלות לפגוע בשיט הישראלי, נוכח יכולתן להגיע ללא קושי רב דרך התווך הימי אל מול חופי ישראל² ולהפעיל חימוש לעברה ממרחק רב. בחסות המרחקים הגדולים מישראל הן גם יכלו לתמוך בחוליות טרור ימי שפעלו נגד מדינת ישראל ולשגר משלוחי נשק המיועדים לפגוע בה. כך נהגו סוריה, לבנון, לוב, תוניסיה, אלג'יריה ואיראן, וחלקן נוהגות כך גם כיום.

מגוון האיומים הללו לא ניתן לטיפול אפקטיבי באמצעות גורמי היבשה והאוויר של צה"ל; לכך נדרש חיל הים. ואכן, מאז סוף שנות השבעים של המאה הקודמת נבנה החיל לתת מענה מקצועי ואופרטיבי ראוי לאיומים חדשים ומשמעותיים אלה. מרחב הים הוא העומק האסטרטגי היחיד שיש למדינת ישראל על פני השטח ומתחתיו (מלבד החלל שממעל). המהלכים הצבאיים והשימושים הטכנולוגיים במלחמת המפרץ הראשונה (1991), כמו גם השינויים המדיניים והאסטרטגיים שבאו בעקבותיה ומתחוללים עתה בזירתנו, חזרו והבליטו את השפעתו המכרעת של התווך הימי כדגם חדש ושונה מזה שהיה מוכר בעבר, הן בהתמודדות עם האיום מצד הים והן בפוטנציאל התרומה לשדה הקרב המערכתי – הימי והיבשתי כאחד. לקח זה חייב את עדכונה של התוכנית הרב-שנתית של צה"ל באשר לסדר הקדימויות והפרופורציות בהקצאת המשאבים הביטחוניים לחיל הים.

בראשית 1979, בעקבות לקחי מלחמת יום הכיפורים והשינויים שהתחוללו בזירה הגיאופוליטית, ולאור ניתוח והערכת ההתפתחויות הטכנולוגיות ויחסי הכוחות בתחומי הזירה הימית, החל חיל הים הישראלי לגבש מענה הולם לאיומים החדשים שהופיעו בזירה הימית – איומים המסוגלים לפגוע הן בשטחה של מדינת ישראל והן בשיט החיוני אליה וממנה – מענה שגם יפלט לחיל הים דרך להיכנס בשערי העידן המודרני. בעקבות הניתוח וההערכה התגבשה תוכנית שנועדה לתת את המענה המקצועי המבוקש. מענה זה היה מורכב בבסיסו מסטי"לים "סער 5" ומצוללות "דולפין" – כלים המתואמים ביניהם ומשלימים בתכונותיהם אלה את אלה.

בספטמבר 1979, דווקא בעקבות חתימת הסכם השלום עם מצרים, הכיר המטכ"ל בצורך של צה"ל והחליט לבנות 24 סטי"לים ושש צוללות לחיל הים. באותה שנה חלה תפנית בתפיסת הלחימה בתוך חיל הים, ובעקבותיה גם בקרב

המטכ"ל ואצל שרי הביטחון.³ תוכניות ההצטיידות החדשות שאושרו לא יושמו, למרבה הצער, בהיקף ובקצב הראויים, והתפיסה החדשה של הקרב העצמאי בים והקרב המערכתי תורגמה לצעדים מעשיים בבניין הכוח והפעלתו במידה חלקית בלבד. ההיסוסים ו"גרירת הרגליים" בקרב ההנהגה הביטחונית המחליטה בישראל, שנבעו בעיקרם מהליכים ביורוקרטים ו"מקלות בגלגלים" ששמו קצינים שיצאו מחיל הים ולא הבינו את מהות השינוי, גרמו לייקור הכלים והמערכות, וכתוצאה מכך צומצם היקף הסד"כ (סדר הכוחות) שההנהגה עצמה אישרה לבנות.

הסד"כ הימי החדש (ספינות השטח והצוללות החדישות), שתוכנן ונבנה החל בשנת 1979, הותאם לשורה של מצבים ומשימות:

1. הצורך להימצא מחוץ לנמל - אזור שהוא פגיע.
2. הצורך לאפשר תנועה מהירה ושהייה של מספר שבועות במרחב הים הטקטי, האופרטיבי והאסטרטגי.
3. יכולת לפעול בגמישות ובקבועי זמן קצרים עד מידיים ולפגוע במטרות הנמצאות בכל מעגלי המרחב המאיים ישירות על ישראל.
4. הצטיידות בטכנולוגיות חמיקה (stealth), כגון מבנה גיאומטרי וחומרי בנייה מיוחדים של גופי הספינה, המקנים לה תדמיות נמוכות בכל הפְּרָמֶטְרִים (המכ"מי, האקוסטי והתרמי), וכן הצטיידות באמצעי מיגון והתרעה מהמתקדמים ביותר, המגבירים את שרידות הספינות והצוללות ומקטינים את היכולת לאתרן ולפגוע בהן.
5. ניצול ריבוי המטרות הניטראליות המצויות בתווך פעולתן של הספינות והצוללות ומקשות על גילוי וזיהוי (במיוחד מן האוויר), וכן ניצול של תנאי המסתור, החשיכה והערפל, שהייה מתחת למים ומזג אוויר קשה.
6. יצירת תשתית חימוש המאפשרת לשאת כמות ניכרת ומגוון גדול של כלי נשק וחימוש, המסוגלים לפגוע בעוצמה רבה ומדויקת בכל סוגי המטרות בים, באוויר ובעומק היבשה ולשמש כאש מסייעת למאמץ התמרון וההשמדה בים וביבשה.
7. יכולת להשמיד צוללות אויב, המסוגלות לשגר טילים אל מדינת ישראל מעומק הים וממרחק רב ולמקש את פתחי שני הנמלים היחידים בים התיכון הממוקמים בנתיב האספקה הקיומי של ישראל ולנטרל אותם לתקופה ניכרת.
8. יכולת להקל על כוחות הקרקע של ישראל על ידי השמדת כוחות משלוח של האויב בדרכם לסייע ולתגבר את זירת הקרב או את הכוחות האחרים שעל הקרקע.⁴
9. יכולת - מותנית במספר ראוי של סטי"לים וצוללות - להנחית אש מסיבית על מטרות אסטרטגיות וחיוניות לאויב גם בעומק היבשה, וכן לאבטח כוחות נחיתה ופשיטה במקומות ובטווחים בהם חלות מגבלות משמעותיות על חיל האוויר.

10. יכולת להתמודד עם מטחי טילים הנורים מהים במטרה לפגוע בתשתית ובעורף האזרחי ולשבש את הגיוס.
11. יכולת להתמודד עם תקיפה של צוללות למיקוש פתחי הנמלים ולפגיעה (באמצעות טילים וחוליות קומנדו) בתשתיות.
12. יכולת להתמודד עם נחיתה של כוחות קומנדו מהים, המיועדים לשבש את תנועת כוחותינו המגויסים לחזיתות וליצור דמורליזציה בעורף האזרחי.

משקל ונפח מערכות הלחימה שתוכננו, כפועל יוצא של המאפיינים דלעיל, הם שהכתיבו את הגודל האופטימלי של הספינות ואפשרו להן לפעול גם במעגל שמעבר למעגל השני והשלישי (עד ומעל ל-1,000 ק"מ), עם חימוש לא פחות קטן ומדויק מזה שמסוגלים לשאת מטוסי חיל האוויר, וזאת ללא הפרעות של טילים נגד מטוסים ומזג אוויר, שהמטוסים חשופים להן.

בנסיבות בהן פועלת מדינת ישראל, חיל הים שב והוכיח בארבע ממערכותיו – מלחמת ההתשה, מלחמת יום הכיפורים, המערכה למיגור חדירות הטרור מן הים ומלחמת לבנון הראשונה – שהוא מסוגל לממש בהצלחה רבה את משימותיו ולעשות זאת עם כוח מועט, כמעט ללא אבידות ותוך השתלבות במערכה היבשתית ותרומה לה. מאז מלחמת המפרץ הראשונה, בסיס האש הימי הנייד (אוניות שטח וצוללות) היה לאחד הגורמים המרכזיים בשדה הקרב המערכתי המודרני. בסיס האש המוגן הזה שיגר ליבשה הן טילים ארוכי טווח עם ראשי נפץ גדולים לפגיעה נקודתית, והן מטוסי תקיפה, מסוקים וכוחות קרקעיים.

נוכח האיומים על מדינת ישראל מן הים, ובעקבות הניסיון והלקחים הרבים שהצטברו במלחמותינו ובמלחמות של ציים אחרים, הוברר כי ברוב המקרים הסיוע האווירי המופעל בים במעגלי הלחימה הטקטי (הקרוב) והאסטרטגי (הרחוק) אינו אפשרי, אינו אפקטיבי או אינו נחוץ. מעגל הלחימה הימי/חופי האופרטיבי הינו המרחב בו הכוח האווירי מקיים עליונות אווירית ואזורית ומונע מכוח אויב אווירי לפגוע או לשלול את חופש הפעולה מהכוח הימי. במרחב הזה יש מקום לתכנן קבלת סיוע אווירי המיועד להשיג עליונות אווירית אזורית, אך לא סיוע טקטי ישיר ונקודתי, העלול לסכן את כוחותינו.

באוקטובר 1979, שש שנים אחרי מלחמת יום הכיפורים, חיל הים ביים תקיפה נגד החוף הישראלי (תרגיל "נהוג"). סד"כ התקיפה שלו כלל 12 סטי"לים, שתי צוללות ותשע חוליות של שייטת 13. מולו התייצב הכוח האווירי של צה"ל. אף שחיל האוויר ידע את מועד התקיפה ולא היה עסוק במטלות אחרות, ולמרות שלאורך החוף היה עדיין מערך גילוי חופי בן 58 תצפיות חי"ר קבועות (שהוצבו בעקבות פיגוע כביש החוף), הוא וכוחות המגננה שהצטרפו אליו לא הצליחו למנוע את התקיפה מהים, שבוצעה עד תומה.

במלחמת המפרץ הראשונה ובמלחמת לבנון השנייה נחתו, בהתאמה, טילי "סקאד" במפרץ חיפה ורקטות בנמל חיפה מבלי שחיל האוויר יכול היה למנוע זאת. כתוצאה מכך, נאלץ חיל הים, לפנות בשנת 2006 את ספינותיו מנמל חיפה – בדיוק כפי שחזה כבר ב־1979 כשתכנן את ספינות "סער 5" ואת צוללות "דולפין", המסוגלות לשהות פרקי זמן ניכרים בים הפתוח מחוץ לנמלים הפגיעים. הרעיון לעשות שימוש באוניות סוחר להפעלה מסיבית של טילים נגד עומק חופי האויב – רעיון שעלה בקרב חוגים בלתי מקצועיים מסוימים – נבחן בעבר ונמצא חסר בסיס. זאת, הן בגלל פגיעותן של האוניות בעת טעינת טיליהן בנמל (מבחינה זו מתבטל יתרון של האוניות על פני בסיסי חיל האוויר), הן משום שבמרחבי הים הן אינן מסוגלות להגן על עצמן, והניסיון לאבטח אותן באמצעות כלי מלחמה אחרים (במיוחד בזירה רונית טילים) לא יצלח, והן משום שהתהליך הטכנולוגיסטי לתחזקן ולהפעילן הינו מורכב ויקר. ראוי לזכור, בהקשר זה, כי במהלך המערכה באוקיינוס האטלנטי במלחמת העולם השנייה, נפגעו מאות אניות סוחר מאובטחות ועשרות מאוניות המלחמה של בעלות הברית שאבטחו אותן, בדרכן מארצות הברית וקנדה לאירופה.

להלן אסקור בקצרה אירועים ונתונים היסטוריים הממחישים איך כוחו המועט, אך המקצועי, המתוחכם, התחבולן, הנחוש והנועז של חיל הים אפשר לו לממש את הישגיו בלחימה ומה הייתה תרומתו למערכה הכוללת – תרומה שבלעדיה היו האירועים מסתיימים, קרוב לוודאי, באופן שונה, וסביר להניח שלילי. אעשה זאת כדי לבטא את המשתמע מכך – הצורך בהגדלת חיל הים הישראלי, בשכלולו ובהתאמתו לנסיבות שהשתנו בזירה הימית בפרט ובזירה הגיאופוליטית בכלל, מבלי לחרוג לממדים "מעצמתיים".

מאז מלחמת העצמאות ועד מלחמת ששת הימים, במשך 19 שנים, לא נלחם חיל הים מעבר לגבולות ישראל. הניסיון הראשון שהיה לו במלחמת ששת הימים – לפגוע בחמישה יעדים ימיים מרכזיים במצרים ובסוריה – הסתיים ללא תוצאות. לכישלון זה התווספו שלושה אסונות גדולים (פגיעה באוניית הריגול האמריקאית "ליברטי" בעקבות טעות בזיהויה על ידי חיל הים, טביעת אוניית חיל הים "אילת" והיעלמות הצוללת "דקר"), אשר העצימו את האכזבה מהחיל ויצרו פקפוק ביכולתו ובכישוריו להשתלב במערכה הכללית של צה"ל ולסייע לה.

בתום מלחמת ששת הימים התוספו לשליטת ישראל 800 ק"מ של חופים, ולמעשה רוב רובו של השטח שבשליטתה היה מעתה מוקף במכשולי מים. רצף של שלוש פשיטות מיוחדות וחסרות תקדים באופיין ובאיכותן – שתיים קרקעיות ואחת ימית קלאסית – הציבו את חיל הים על המפה המבצעית של צה"ל: הפשיטה על חצי האי עדביה (יוני 1969), הפשיטה על האי גרין (יולי 1969)

ופעולת הטיבוע של שתי טרפדות מצריות (ספטמבר 1969). הטרפדות המצריות היוו מכשול לביצוע פשיטת כוח משוריין של צה"ל לאור היום לאורך חמישים ק"מ של הגדה המערבית של מפרץ סואץ שבשליטת מצרים (מבצע "רביב"). טיבוע הטרפדות (מבצע "אסקורט") - מבצע מתוחכם וקשה כשלעצמו - בוצע על ידי קומץ לוחמים משייטת 13. הוא הוטל על השייטת ביוזמת הרמטכ"ל חיים בר-לב, שהתנה את ביצוע "רביב" בביצוע "אסקורט" ובהצלחתו. ואכן, לאחר הצלחת מבצע "אסקורט", הכוח המשוריין הובל והונחת בהפתעה באמצעות נחתות של חיל הים. לראשונה בתולדותינו הופעל חיל הים בחזית הלחימה העיקרית ותרם תרומה חיונית להשגת מטרה קרקעית - כדברי הרמטכ"ל עצמו. מבצעי "אסקורט" ו"רביב" הסבו אבידות כבדות והשפלה למצרים. בעקבותיהן הודחו הרמטכ"ל ומפקד הצי המצרי, ונשיא מצרים נאצר לקה בלבו וכעבור כשנה נפטר. בעקבות הפשיטה על האי גרין כתב ההיסטוריון ד"ר מוצטפא כבהא: "פעולה זו היוותה נקודת מפנה במלחמת ההתשה. היא סימלה את התחלתו של שלב חדש במלחמה... בו עברה היוזמה הצבאית מידי מצרים לידי ישראל"⁵.

במהלך שנה אחת, ובאמצעות יחידה בת 32 לוחמים בלבד, גרמה שייטת 13 לתוצאות שהיוו תפנית במעמדו של חיל הים. בכך היא סללה את הדרך להכרת המטכ"ל בחיוניותו של החיל, הכרה שאפשרה לו, ארבע שנים לאחר מכן, במלחמת יום הכיפורים, לפעול במלוא כוחו וכישוריו.

במהלך מלחמת יום הכיפורים הושמדה מטרה ימית אחת בלבד מן האוויר, לעומת 44 מטרות כלי שיט שהושמדו ונלקחו שלל על ידי חיל הים. חיל הים לא איבד במלחמה זו שום כלי שיט וספג בכל מהלכה שלוש אבידות בנפש, אף שגורו נגדו שישים טילי ים בשתי זירות הקרב הימיות ולמרות שנאלץ לחדור עם כוחות זעירים של שייטת 13 חמש פעמים למעגני אויב (פעם אחת בפורט סעיד שבים התיכון וארבע פעמים רצופות בע'רדקה שבים סוף), בתחומי אמ"ט (אזור מוגן טילים), ללא כל סיוע אווירי.

כוח הסטי"לים הישראלי במלחמת יום הכיפורים כלל 14 כלים, לעומת 24 כלים שהופעלו על ידי המצרים והסורים, והשיג ניצחון היסטורי מוחץ עליהם בקרב הטילים הראשון בתולדות המלחמות בים. שום צוללת ישראלית לא פעלה במלחמה זו, לעומת 12 צוללות מצריות שפעלו בים התיכון ובים האדום. הודות לפעילות ההתקפית של חיל הים נוצר חופש שיט לכ-200 אוניות סוחר שנעו לישראל וממנה, כמעט כבימי שגרה. הציים הסורי והמצרי נאלצו להסתגר בנמליהם, וכתוצאה מכך לא הותקף העורף הישראלי הפרוס לאורך החופים ולא שובש גיוס הכוחות אל זירות ההכרעה.

כאמור, צוותים זעירים של שייטת 13 פגעו בצי המצרי בנמל פורט סעיד, וכוחות השייטת תקפו ארבע פעמים את המעגן הראשי המצרי בע'רדקה שבצפון

הים האדום, השמידו בתוכו שני סטי"לים מצריים ופוצצו בו מזח עגינה ראשי. שייטת 13 עשתה זאת עם קומץ של כעשרים לוחמים ב־13 ימי לחימה, וגם זאת משום שחיל האוויר נמנע מלתקוף את ע'רדקה עקב היותה מוקפת באמ"ט כבד (שש סוללות טק"א). חיל הים לא קיבל שום סיוע אווירי ישיר בזירה זאת, לא ברמה הטקטית ולא ברמה האסטרטגית, ועל אף כוחו הזעום (ללא כל סטי"ל וחרף היות כל כלי השיט שברשותו מגנתיים באופיים ובייעודם) הוא השמיד ולקח שלל 23 כלי שיט שהיו בשירות פעיל של המצרים, גרם לנסיגת המצרים מבסיסם העיקרי ע'רדקה, פינה לשטח ישראל 1,500 שבויים מצריים מנמל עדביה שבצפון המפרץ (שנכבש על ידי צה"ל בשיתופו) והידק את המצור על הארמיה השלישית המצרית מצד הים. צעד אחרון זה היווה קלף מיקוח מדיני בסופה של המלחמה לצורך הסרת המצור המצרי נגדנו בים האדום, שבאמצעותו ניסו המצרים לסכל את העברת הנפט לישראל. הכוחות המזעריים שעמדו לרשות חיל הים בזירת ים סוף הבטיחו את זרימת הנפט ממפרץ סואץ לישראל במהלך המלחמה ולאחריה. ב־15 באוקטובר 1973 הושגה שליטה של חיל הים על מפרץ סואץ, ובכך נסללה הדרך להנחתה, שהוכנה ותורגלה היטב, של אוגדת שריון בדרום-מערב המפרץ (מבצע "אור ירוק"), כחלופה לצליחת התעלה. הנחיתה, שעלתה על הפרק שלוש פעמים במהלך המלחמה, בוטלה ברגע האחרון, לדעתי ולדעת האלוף ישראל טל ז"ל – הוגה רעיון הנחיתה – מחוסר הבנה ומהעדר תעוזה אסטרטגית.

המצור הימי המצרי בים האדום הופעל במלחמת יום הכיפורים על מרחב ים שהשתרע מעבר לטווח הכלים והנשק הזמינים של חיל הים באותה זירה, ואלה לא יכלו לפעול נגדו. ששת הסטי"לים הראשונים מדגם "סער 4" שנבנו בישראל ונועדו להקיף את אפריקה ולהתייצב בזירת ים סוף, הגיעו אליה רק כחצי שנה לאחר המלחמה. חיל האוויר לא עשה דבר, וכנראה גם לא יכול היה לעשות דבר, כדי למנוע או לסכל את המצור הימי המצרי. רק בזכות פעילותו ההתקפית של חיל הים במפרץ סואץ, תוך ליווי המכליות מן המפרץ לאילת, תקיפת כלי שיט של סוריה ומצרים בזירת הים התיכון, שגרמה להם להסתגר בנמליהם וכן, והכוונת המכליות הישראליות ששטו מאיראן ועקפו את הים האדום, נוצר חופש תנועה לכל אוניות הסוחר, דבר שאפשר את זרימת הנפט והובלת הגרעינים והנשק לנמלי ישראל כמעט בכל מהלך המלחמה. סקר שנערך לאחר המלחמה הוכיח שמדינת ישראל לא חסרה אותה תקופה ולו טיפת נפט אחת, ואף מכרה נפט לגורמים שלישיים בעולם, שסבלו מחרם הנפט הערבי שהוכרז בתקופה זו.

מיגור פיגועי המחבלים מן הים היווה אתגר שנמשך כעשור (1970–1979), כאשר צה"ל על כל מרכיביו, לרבות חיל הים, לא הצליח להתמודד איתו. הפיגועים בכביש החוף, במלון סבוי בתל אביב ובנהרייה – הפיגועים הקשים ביותר מן הים עד עצם היום הזה – הותירו מאחוריהם אבידות כבדות ופגעו קשות במוראל תושבי

המדינה. בשנת 1979 נערך חיל הים עם תוכנית פעולה שונה מקודמותיה: במקום להגיב הוא יזם ותקף ברציפות בכל חוף שבו התארגן כוח של מחבלים, ושיבש את יכולתם לצאת לים או לנוע בעומקו. החיל פעל אז בהתאם להשקפה לפיה יש לפעול נגד גורמי טרור באמצעות כוחות מיוחדים, מהירים וגמישים המפתיעים תמיד (שייטת 13), המסתיעים בהתאם לצורך ב"כוחות כבדים" יותר (סטי"לים, צוללות וכיו"ב). פעולות אלו התבצעו תוך הקפדה חמורה (כולל לקיחת סיכונים) על הימנעות מפגיעה בחפים מפשע ועל כללי המשפט הבינלאומי.

כל הפעולות של חיל הים במהלך שש שנות ה"בלימה" נגד המחבלים הסתיימו ללא כל אבדה בנפש, תוך הסתמכות מצומצמת ביותר על מטוסי חיל האוויר או על כוחות קרקעיים שמחוץ לחיל הים. רוב הפעולות נעשו ללא פרסום והודעות לתקשורת. שמונים מבצעים מגוונים נגד המחבלים בוצעו במהלך השנים 1979-1984, שתוצאותיהם: 23 אוניות "נגועות" נלכדו והובאו לדין בישראל ושבע אוניות טובעו במעגני לבנון. פעילות זאת הביאה למיגור מוחלט של חדירות המחבלים הקטלניות מן הים מאז ועד היום. הגזרה הימית היא היחידה לאורך גבולות המדינה שיכולה להתברך בתוצאה שכזו.

למלחמת לבנון הראשונה הגיע חיל הים כשחדירות המחבלים מן הים נמצאו בתהליך של בלימה מזה שלוש שנים. למעשה, כל שיטות וטכניקות הלחימה במחבלים גובשו, הופעלו ותורגלו "על רטוב" לאורך חופי לבנון במהלך שלוש השנים האלה, והן היוו את ההכנה היעילה והיסודית ביותר באותה גזרת לחימה, שבה העריך חיל הים כי תיתכן מלחמה. סיורים מבצעים רבים, שכללו את כל מרכיבי הכוח הלוחם (סטי"לים, צוללות ושייטת 13), בוצעו באותו פרק זמן גם בזירות ים אחרות והופעלו בחשאיות לפי המתכונת של "הקרב הימי המשולב". סיורים אלה נועדו לאיסוף מודיעין או לתרגול התפיסה והשיטה. מעולם לא התקיימה בחיל הים הבחנה בין פעילות ביטחון שוטף (בט"ש) ובין ההתכוננות למלחמה, ולכן המעבר למבצע "שלום הגליל" היה פשוט וחלק, למרות מורכבות מבצע הנחיתה והסיוע באש לכוחות הקרקע.

בשלוש השנים שבין 1979 ל-1982 פינה חיל הים את בסיסיו וכוחותיו מזירת ים סוף וריכז את מרכיבי כוחות הנחיתה, התובלה וההחפה בבסיס אשדוד, שם הם והוצבו תחת מפקד אחד, שעתיד היה לשמש במלחמת לבנון הראשונה מפקד מבצע הנחיתה. הוא נשען על התו"ל שגובש ותורגל בזירת ים סוף לקראת מבצע "אור ירוק", ועל פיו הוא תרגל את כוחותיו. הימצאותו בחופים שבדרום הארץ ובקרבת בסיסי שריון וצנחנים הקלה על ביצוע אימוני הנחיתה ועל ייעול האימונים וההכנות המשותפות. במהלך אותן שנים גם נסרקו ונבדקו בחשאי על ידי שייטת 13 ויחידת ילת"ם (צוללים הגנתיים) אתרי נחיתה רבים לאורך חופי

לבנון וחופים אחרים. אלה מוינו, מופו וסומנו כנקודות אפשריות להנחתת כוחות קרקעיים מכל הסוגים.

במבצע "שלום הגליל" העניק חיל הים לכוחות הקרקע את הסיוע הימי הישיר הגדול ביותר בתולדות צה"ל. במבצע עצמו נטלו חלק עשרות כלי שיט ובהם: 22 סטי"לים, שתי צוללות, 15 "דבורים", שלוש נחתות (מיושנות), אוניית עזר ועליה 34 סירות גומי לתובלת הצנחנים לחוף הנחיתה, גוררת לחילוץ כלים וכן קבוצת סירות סער וסירות גומי לתובלת כוחות "ראש החוף" והמארבים שהפעילה שייטת 13 לתפיסה ואבטחה של חוף הנחיתה.

בעשרת הימים הראשונים של המבצע הנחית חיל הים ללא תקלות של ממש 388 כלי רק"ם מסוגים שונים, שכללו טנקים, תותחים, כלי תובלה וחילוץ, וכן 604 צנחנים מאוגדה 96 ושריונאים. החיל גם דילג כוחות של אוגדה נוספת, שנעצרו מדרום לעיר צידון, והעבירם צפונה. במהלך התקדמות הצנחנים לאורך החוף צפונה לכיוון ביירות הנחית חיל הים, באמצעות סטי"לים, 128 הפגזות תותחים (כשני שלישי מהן על פי דרישות הצנחנים). החיל סירב לקבל סיוע אווירי באש מחשש לפגיעה בכוחותינו.

במשך שלושה חודשים נוספים שם חיל הים מצור ימי על גזרת ביירות-טריפולי, ובמהלכם הונחתו כוחות נוספים ורק"ם ובוצעו תקיפות רבות, בעיקר בגזרת טריפולי. בסך הכל הונחתו והובלו בתקופה זו 4,469 איש ו-1,087 כלים מסוגים שונים (טנקים, נגמ"שים, תותחים ומשאיות).

בעקבות פעילותו ההתקפית של חיל הים באזור טריפולי, הוחזרו (24 בנובמבר 1983) דרך הים שבויי צה"ל שהיו בידי המחבלים, וערפאת עם המחבלים הכפופים לו סולקו מאותו אזור (20 בדצמבר 1983).

יש לציין, כי רוב חברי המטכ"ל בתקופה שקדמה למבצע "שלום הגליל" הביעו חשש ורתיעה מביצוע מבצע הנחיתה. רק הרמטכ"ל, רב-אלוף רפאל איתן ("רפול"), היה איתן בדעתו, תמך ועודד את חיל הים, שהיה סבור מלכתחילה שניתן לבצע את הנחיתה.

בכל מהלך מבצע "שלום הגליל" לא נפל כל חלל מקרב כוחות חיל הים ולא נפגע שום כלי שיט של החיל.

לקחים ומסקנות

הלקחים והמסקנות העיקריים העולים מניסיון הלחימה של חיל הים ומניתוחיהם והערכותיהם של הגורמים הפועלים בזירה הימית ניתנים לסיכום לפי הפירוט הבא:

1. כוח ימי בלבד, הבנוי נכון ומצויד בכלים הנכונים ובכמות סבירה, יוכל בעתיד הנראה לעין לבלום או למנוע תקיפה מסיבית מעומק הים על שטחי מדינת

- ישראל. כוח אווירי או קרקעי יתקשו, ואולי אף לא יוכלו כלל, למנוע או לסכל תקיפה כזאת.
2. מאז שנת 1979, כשהוחל בתכנון הסד"כ של חיל הים, ועד היום הצטמצם הסד"כ שאושר לכדי שלושה סטי"לים "סער 5" (דגם "להב"), שמונה סטי"לים "סער 4.5" (דגם "נירית")⁶ וחמש צוללות (דגם "דולפין"), שבניית שתיים מהן טרם הסתיימה (גם סד"כ מינימלי זה נבנה הודות לבחינתו והמלצתו של האלוף טל, שעמד בראש ועדה של מערכת הביטחון שמונתה על ידי שר הביטחון רבין והרמטכ"ל שומרון). לתשתית של ספינות אלו, שנבנתה לשאת חימוש ניכר ומגוון, כולל טילים, תוכנן מרחב פיתוח שיהיה מסוגל לקלוט בעתיד מערכות מתקדמות נוספות. יש לעשות מאמץ ולהקצות משאבים כדי להשלים ולנצל מערכות אלו.
3. ספינות "סער 5", שעל סיפוניהן יותקן חימוש מתאים (שיתכן ויחייב את הגדלתן), יוכלו להשתתף בעתיד בהגנת שמי המדינה, בהיותן בסיסי אש ניידים וקשים לאיתור. זאת, בשונה משדות התעופה והנמלים בישראל, שהם קבועים וידועים לכל ומהווים מטרה לפגיעה בידי אויב. תוספת החימוש המתאים גם תסייע בביצוע פשיטות ימיות ארוכות טווח.
4. חיל הים תכנן ספינות נחיתה (דגם "פלשת") להנחתת כוחות קרקע ולהובלת מסוקים. בנייתן הוקפאה בשל קוצר ראות ומסיבות שנומקו כ"תקציביות" (למרות ששלושה כלים כאלה זולים ממחיר מטוס F-15 אחד), ותכנון, שהסתיים זה מכבר, נותר בגדר "תוכנית מגרה". אילו נבנו ספינות הנחיתה ניתן היה להטיל כוחות שריון, רגלים ומסוקים גם במעגלים רחוקים (כגון מרכז ומערב הים התיכון ודרום הים האדום), מקומות שחיל האוויר יתקשה להגיע אליהם ולפעול בהם אלא למשך זמן מוגבל.
5. הניסיון מלמד כי לביצוע הנחתות והחפוזות מן הים אל החוף ומשימות פשיטה ביעדים קרובים כרחוקים (הקרובים לנתיבי השיט לישראל), דרושים כלי הכרעה ימיים כגון סטי"לים, צוללות וכוחות קומנדו כמו שייטת 13, שיאבטחו את הכוחות הנוחתים ויחפו עליהם, בלי להזדקק בהכרח לכוחות אוויריים. בעוד שכוחות המשימה הימיים נושאים בקרבם את מלוא עוצמת החימוש ואמצעי ההגנה ומצוידים ביכולת לנהל קרב לכל אורך הדרך וביעדים הנמצאים בטווחים רחוקים, הרי שכוחות האוויר בנויים, במקרה הטוב, להגיע אל היעדים, לפגוע בהם ולחזור מיד לבסיסם. זאת, בגין מגבלות הזמן והכוחות האחרים הדרושים לחיפוי ולאבטחה, שחסרונם מצמצם את יכולת חיל האוויר לפעול ולנהל מערכה ביעדים רחוקים אלה.
6. מערך כוח ושליטה המבוסס בעיקרו על מרכיבים ימיים, הוא בלבד יוכל למנוע חדירות של מחבלים מן הים אל חופי ישראל. רק כוח ימי בנוי לזהות (ולרוב

גם לגלות), לעבד תמונה ימית ולהיערך מיידית לתגובה נקודתית (בטרם תיעלם/תתחמק המטרה הטורוריסטית) במרחב הימי. הדבר הוכח ב־32 השנים האחרונות בגזרה היחידה בישראל שבה הושגה בלימה מוחלטת של החדירות הקטלניות מן הים, וזאת כמעט ללא כל אבידות (פרט לתקלה אחת בפעולת שייטת 13 בלבנון ב־1996).

7. כוח ימי בלבד יוכל להבטיח תנועת כלי שיט המובילים מטען המוגדר כחיוני במהלך מלחמה ואחריה. ניתן, למעשה, לממש חופש תנועה זה עם אותו סד"כ הבנוי לעימות והתמודדות בשדה הקרב הימי, ולכן לא נדרשת למשימה זו תוספת ספציפית של סד"כ מעבר לזה שתוכנן, דהיינו שמונה ספינות "סער 5" ושש צוללות "דולפין". פעילות התקפית של הכוח הלוחם המתקדם של חיל הים יכולה לגרום לריתוק ציי האויב לנמליהם וליצור חופש תנועה ימית, שיִקל על המדינה לתפקד במצבי חירום ומלחמה. כך, לא רק יתאפשר להזרים לנמלי ישראל ציוד ואספקה חיוניים, אלא גם להוביל נשק ומערכות לצרכי כוחות האוויר והיבשה של צה"ל.

8. בסד"כ החדש שנבנה בחיל הים יש פוטנציאל התפתחות ותוחלת חיים שהיא הרבה מעבר לעשר־עשרים שנה. חיל הים מתכנן מלכתחילה מעגלי זמן רחבים בהרבה מהמקובל בשאר זרועות צה"ל, וזאת לצורך ניצול מבצעי המקדים את האויב ולא כעתודת פיגור בבנייה. בתוכנית העבודה הבסיסית תוכננו, ובקטעי זמן מסוימים אף אושרו לבנייה, 24 סטי"לים, ובכללם שמונה "סער 5", וכן שש צוללות "דולפין". בפועל, סטי"ל "סער 5" ראשון הגיע רק ב־1994 ולא ב־1986 כמתוכנן, וצוללת "דולפין" ראשונה הגיעה ב־1999 – פיגור של 15 ועשרים שנה בהתאמה מתחילת התכנון. העיכוב נבע, כאמור, מכשלי החלטה ומהיעדר ראייה אינטגרטיבית ומערכתית ולא מסיבות תקציביות, ובסופו של דבר גרם לייקור העלויות ולצמצום היקף הסד"כ שתוכנן. העיכובים בבנייה נוצלו אמנם בחיל הים להעמקת התכנון, אך בכל מקרה הכלים הגיעו מאוחר מדי ומספרם היה קטן מדי.

בשדה הקרב השוטף והעתידי ימשיכו להתקיים כנראה צרכים חיוניים, שיהיו רלוונטיים ובלעדיים לזרוע הימית. טרם נוצל הפוטנציאל הטמון בחיל הים, וזאת הן מפאת הפיגור בהשלמת המערכות לכלים המצוינים שנבנו לסד"כ החדש והן משום שהבנייה והשלמת הסד"כ עצמו מתעכבות. כלים אלה, שלדעת טובי המומחים (למשל, שר הימייה האמריקאי ליהמן וראשי הצי ההולנדי שסייעו בבנייתם) הקדימו באיכותם את הציים האחרים בעולם, אופיינו, תוכננו ונבנו בזכות החשיבה המבצעית והמקצועית המתקדמת של מפקדיו ומהנדסיו של חיל הים הישראלי ומופעלים כיום בהצלחה מרובה בידי קצינים ולוחמים מן השורה הראשונה.

בשנת 2001 אמר הרמטכ"ל דאז, רב-אלוף שאול מופז: "כשאני אומר 'בשדה הקרב', כוונתי גם ביבשה, גם בים וגם באוויר. הראייה שלנו היום היא ראייה רב-זרועית. כך אנחנו בונים את צה"ל, כך בונים את כוחו, וכך המטה הכללי מפעיל את כוחותיו בשלוש הזירות הללו - באינטגרציה מיטבית ומתוך מטרה של הכרעה וניצחון".⁷ למרות דברי מופז, ניכר שהאינטגרציה והראייה הרב-זרועית עודן לוקות בחסר, הן באשר להערכה הריאלית של האיומים מרחיקי הלכת בזירה הימית שעל ישראל להתגונן מפניהם, והן באשר לניצול ולשקלול הנכון והמאוזן של הזרוע הימית מול שאר מרכיבי הכוח בצה"ל ושל תרומתה להכרעה ולניצחון בשדה הקרב המערכתי.

הגיעה העת שפער ההשקעה בזרוע הימית של ישראל ייסגר בקצב מהיר מן הקיים. יש להכיר בקיומו של הים הרחב והעמוק ובאפשרויות הגלומות בתווך הימי ובטכנולוגיה שהתפתחה סביבו הן בעולם והן בישראל. הכרה כזאת תואמת כיום, יותר מאשר בכל זמן אחר, את הצרכים השוטפים והעתידיים של מדינת ישראל. ראוי להתעלות מעל לקונבנציות, ל"אחוזות הפרטיות" ול"דל"ת אמותיו" של "העומק האסטרטגי" של ארצנו הקטנטונת ולאמץ מה שקוראים בעגת הלחימה הימית "תצפית אל מעבר לאופק וירי מדויק למטרה הרצויה". ניתוח שדה הקרב המודרני מוביל בהכרח לצורך בשידוד מערכות ולתפוקה אפקטיבית יותר של מרכיבי הכוח בצה"ל.

בספרו **ביטחון לאומי - מעטים מול רבים**, כותב האלוף ישראל טל:

המושג עומק אסטרטגי מתייחס בדרך כלל למרחבים גיאוגרפיים יבשתיים, אולם גם הים יכול להוות עומק אסטרטגי - אם קיים צי מלחמה המנצל את מרחביו ומעמקיו. על חיל הים של ישראל להפוך את הים לחלק מהעומק הביטחוני שלה. ייעודו של חיל הים צריך להשתנות - לא עוד זרוע עזר, אלא זרוע הרתעה אסטרטגית. אף שהכוח הימי של ישראל קטן יחסית בכמות, עליו להיות גדול באיכות.⁸

החזון הזה, למרבה הצער, טרם הוגשם במלואו.

הערות

- 1 ב-11 ביוני 1971 ירתה סירה קטנה תשע פצצות אר.פי. ג'י. על מכלית ישראלית ליד מצר באב אל-מנדב, כשהייתה בדרכה לאילת. למרבה המזל המכלית לא התפוצצה.
- 2 ב-1 בדצמבר 1983 הגיעה, בניגוד לכל ההערכות, צוללת לובית לנמל טרטוס שבסוריה ועגנה בו. היא הצליחה לעבור בחשאי מאחד מנמלי לוב שבמרכז הים התיכון, מבלי שהצי השישי האמריקאי יבחין בה, וזאת למרות שכלי שיט רבים שלו שוטטו אז מול לוב וסוריה ופעלו רבות בגזרת לבנון.
- 3 יש לציין כי במארכס 1983, ארבע שנים לאחר חתימת הסכם השלום עם מצרים, המליצה ועדה בראשות היועץ הכלכלי של משרד הביטחון, שמונתה על ידי שר הביטחון לבחון את משאבי התקציב של צה"ל, על פיתוח "סער 5" עד 1989. הוועדה תמכה בהצטיידות בשמונה ספינות טילים, שתיים מתוכן בתקופת תוכנית "שחר ב'" (עד 1992), תוך ניסיון

- להגדיל את המקורות ובדרך זו להצטייד בשלוש ספינות במסגרת אותה תוכנית.
4 בקנה מידה קטן יותר בוצע הדבר כבר במבצע "שלום הגליל".
- 5 מצטפא כבהא, **מלחמת ההתשה בראי המקורות המצריים**, אוניברסיטת תל אביב, יד טבנקין, מכון גלילי לחקר מדיניות ההתיישבות, הביטחון והחוק, 1990, עמ' 86.
- 6 סטי"לים אלה נבנו ב"מספנות ישראל" ביוזמת הח"מ ונועדו לשלב ביניים בלבד.
- 7 במסגרת סימפוזיון של המטה הכללי במכללה לביטחון לאומי על הנושא: "הכרעה וניצחון בשדה הקרב העתידי".
- 8 ישראל טל, **ביטחון לאומי - מעטים מול רבים**, הוצאת דביר, מפעלי זמורה-ביתן, תשנ"ו-1996, פרק 42: "הביטחון הלאומי בעתיד", עמ' 223.